

เครื่องดนตรี “วัฒนธรรมกลองสัมฤทธิ์และฆ้อง” ในภูมิภาคอุษาคเนย์ Musical instruments “Culture of bronze drums and gongs” in Southeast Asia

ภัทรวีร์ เทียนชัยอนันต์^{*1}

Phatravee Tienchaianan ^{*1}

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง เครื่องดนตรี “วัฒนธรรมกลองสัมฤทธิ์และฆ้อง” ในภูมิภาคอุษาคเนย์ เขียนขึ้นเพื่อนำเสนอเรื่องราวทางวัฒนธรรมร่วมในอุษาคเนย์ที่มีมาตั้งแต่อดีต และเป็นวัฒนธรรมทางดนตรีที่มีความโดดเด่นวัฒนธรรมหนึ่งในภูมิภาคอุษาคเนย์ สัมฤทธิ์ (Bronze) คือ โลหะผสมทองแดง ซึ่งมีตีบุกเป็นส่วนประกอบหลัก เผาที่อุณหภูมิความร้อนประมาณ 1,200 องศาเซลเซียส บางครั้งมีแร่ธาตุอื่น ๆ เป็นส่วนผสมด้วย สัมฤทธิ์เป็นโลหะที่มีความสำคัญมากในสมัยโบราณ จนนักโบราณคดีเรียกยุคยุคหนึ่งในอดีตว่า “ยุคสัมฤทธิ์”

ดนตรีพื้นบ้านในภูมิภาคอุษาคเนย์หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการแปรเปลี่ยนไปตามชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่ยังคงมีลักษณะบางอย่างร่วมกันและสืบทอดกันมาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ คือ เครื่องดนตรีที่ทำจากไม้และไม้ไผ่ และเครื่องดนตรีที่ทำจากโลหะ กลองสัมฤทธิ์และฆ้องเป็นเครื่องดนตรีที่ทำจากโลหะที่สามารถพบได้โดยทั่วไปในภูมิภาคอุษาคเนย์ ซึ่งเครื่องดนตรีที่ทำจากโลหะหรือสัมฤทธิ์ในยุคนี้เป็นการสร้างเลียนแบบเครื่องดนตรีวัฒนธรรมไม้ไผ่ที่มีมาก่อนหน้า เสียงของโลหะที่มีความก้องกังวานในสมัยนั้นถือเป็นเสียงใหม่ที่มีความยิ่งใหญ่ ศักดิ์สิทธิ์ และมีความมหัศจรรย์อย่างที่สุดในสมัยนั้น ดังนั้นเครื่องดนตรีที่ทำจากโลหะจึงมีฐานะทางสังคมสูงมากในสมัยนั้น บทบาทหน้าที่และความสำคัญของกลองสัมฤทธิ์และฆ้องถูกนำมาใช้ในพื้นฐานความคิดดั้งเดิมเดียวกันของชาวอุษาคเนย์นั่นคือ สร้างกลองสัมฤทธิ์และฆ้องขึ้นมาเพื่อใช้ในพิธีกรรม

* Corresponding author, email: phatravee.ti@gmail.com

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาดนตรีตะวันตก วิทยาลัยการดนตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

¹ Asst.Prof., Western Music Department, College of Music, Bansomdejchaopraya Rajabhat University

ศักดิ์สิทธิ์ในการนับถือผี จนกระทั่งกลายมาเป็นเครื่องดนตรีที่มีความศักดิ์สิทธิ์
ในตนเอง

คำสำคัญ : กลองสัมฤทธิ์ / ฆ้อง / อูซาคเนย์

Abstract

An academic article was written to present a mutual cultural history in Southeast Asia. Bronze drums and gongs are a distinctive music culture, one of the cultures in the Southeast Asia region. Bronze is a copper alloy with tin as the main ingredient, burned at a temperature of about 1,200 degrees Celsius, sometimes with other elements as an ingredient. Bronze was a metal that was so important in ancient times that archaeologists called some eras in the past "The Bronze Age"

Folk music in Southeast Asia varies with different ethnicities and cultures. But some characteristics have been macro and relay since the prehistoric era, namely, musical instruments made of wood and bamboo; musical instruments made of metal. Bronze drums and gongs are metal musical instruments; that can be found generally in the Southeast Asia region. Musical instruments made of metal or bronze in this era are imitations of the previous bamboo cultural musical instruments. The resonant of metal in those days was the grandest, most sacred, and most marvelous new sound of its time. Therefore, musical instruments made of metal had a very high social status in those days. The role and importance of bronze drums and gongs used in the same traditional conception of the Southeast Asian people: bronze drums and gongs were created for use in sacred rituals of worshipping spirits until they became a consecrated musical instrument.

Keywords: Bronze Drum / Gong / Southeast Asia

บทนำ

สัมฤทธิ์ สัมฤทธิ์ หรือสำริด (Bronze) หมายถึง โลหะผสมทองแดง มีดีบุกเป็นส่วนประกอบหลัก เผาที่อุณหภูมิความร้อนประมาณ 1,200 องศาเซลเซียส บางครั้งมีแร่ธาตุอื่น ๆ เป็นส่วนผสมด้วย เช่น ฟอสฟอรัส แมงกานีส อะลูมิเนียม เป็นต้น สัมฤทธิ์เป็นโลหะที่มีความแข็งแรงและทนทาน มีการใช้งานอย่างกว้างขวางในอุตสาหกรรม และเป็นโลหะที่มีความสำคัญมากในสมัยโบราณจนนักโบราณคดีเรียกยุคยุคหนึ่งในอดีตว่า “ยุคสัมฤทธิ์”

การใช้สัมฤทธิ์นั้นมีความสำคัญต่ออารยธรรมที่ใช้สัมฤทธิ์โดยตรง เพราะสิ่งของต่าง ๆ ล้วนทำจากสัมฤทธิ์ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ อาวุธ เครื่องดนตรี เป็นต้น สิ่งของที่ทำจากสัมฤทธิ์จะมีความแข็งแรงและทนทานกว่าสิ่งของที่ทำจากหินและทองแดงที่ใช้กันก่อนหน้าที่จะมีสัมฤทธิ์ สัมฤทธิ์เริ่มใช้เมื่อ 4,000 ปีก่อนคริสตกาลในภูมิภาคซูซา (Susa) ประเทศอิหร่าน บางพื้นที่ในลูริสถาน (Luristan) ประเทศอิหร่าน และเมโสโปเตเมีย ประเทศอิรัก แต่ในปัจจุบันความสำคัญของสัมฤทธิ์ได้ลดน้อยลงในทุกพื้นที่

อุษาคเนย์ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือเอเชียอาคเนย์ (Southeast Asia) เป็นอนุภูมิภาคหนึ่งของทวีปเอเชีย ประกอบด้วยประเทศต่าง ๆ รวม 11 ประเทศที่ตั้งของอุษาคเนย์ทิศเหนือติดประเทศจีน ทิศตะวันตกติดประเทศอินเดีย ทิศตะวันออกติดประเทศปาปัวนิวกินี และทิศใต้ติดประเทศออสเตรเลีย อุษาคเนย์ตั้งอยู่บนรอยต่อของแผ่นทวีปหลายแผ่นที่ยังมีการเคลื่อนไหว และยังมีการปะทุของภูเขาไฟอย่างต่อเนื่อง แบ่งออกเป็น 2 ภูมิภาคใหญ่ ๆ ได้แก่ ส่วนที่เป็นแผ่นดินใหญ่หรืออินโดจีนประกอบด้วย กัมพูชา ลาว เมียนมา ไทย เวียดนาม และมาเลเซีย ตะวันตก ดินแดนส่วนนี้มีชื่อเรียกว่า “สุวรรณภูมิ” และส่วนที่เป็นภาคพื้นสมุทรประกอบด้วย บรูไน มาเลเซียตะวันออกติมอร์-เลสเต อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์ ดินแดนส่วนนี้มีชื่อเรียกว่า “สุวรรณทวีป” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2564: ออนไลน์)

ดนตรีพื้นบ้านในภูมิภาคอุษาคเนย์นั้นแปรเปลี่ยนไปตามชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่มีลักษณะบางอย่างร่วมกันและสืบทอดกันมาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์เมื่อราว 5,000 ปีมาแล้ว คือ เครื่องดนตรีที่ทำจากไม้และไม้ไผ่ และเครื่องดนตรีที่ทำจากโลหะ แนวดนตรีที่สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไป ได้แก่ ดนตรี

คอร์ด ดนตรีโฟล์ค ดนตรีของชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ และดนตรีที่ได้รับอิทธิพลจากภูมิภาคอื่น ๆ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2553: 22-25)

ฆ้องเป็นเครื่องดนตรีที่สามารถพบได้โดยทั่วไปในภูมิภาคอุษาคเนย์ (ยกเว้นบริเวณพื้นที่ราบต่ำของประเทศเวียดนาม) สามารถพบเห็นได้ในวงกาเมลันของอินโดนีเซีย วงปี่พาทย์ของไทยและกัมพูชา รวมทั้งวงกุลินตัง (Kulintang) ซึ่งเป็นวงดนตรีที่อยู่ทางตอนใต้ของฟิลิปปินส์ เกาะบอร์เนียว เกาะซูลาเวซี และเกาะติมอร์ ซึ่งวงกาเมลัน วงปี่พาทย์ และวงกุลินตัง เป็นวงดนตรีที่มีแนวดนตรี 3 แนวที่มีความโดดเด่นและมีอิทธิพลต่อดนตรีอื่น ๆ ในภูมิภาคอุษาคเนย์

วัฒนธรรมและอิทธิพลทางวัฒนธรรมในภูมิภาคอุษาคเนย์

วัฒนธรรมในภูมิภาคอุษาคเนย์นั้นมีความหลากหลายเป็นอย่างมาก โดยบนแผ่นดินใหญ่จะมีการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมอินเดียและวัฒนธรรมจีน โดยเวียดนามเป็นประเทศที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากจีนชัดเจนที่สุด ส่วนอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย และสิงคโปร์นั้นประกอบด้วยวัฒนธรรมอาหรับ โปรตุเกส สเปน จีน อินเดีย และวัฒนธรรมพื้นเมืองมลายู บรูไนเป็นประเทศที่ค่อนข้างแตกต่างจากประเทศอื่นเพราะได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอาหรับอย่างชัดเจน ส่วนประเทศฟิลิปปินส์นั้นเป็นประเทศที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากตะวันตกมากที่สุด นอกเหนือจากประเทศที่กล่าวมาข้างต้นส่วนใหญ่เป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองอย่างชัดเจน โดยอาจมีการรับวัฒนธรรมต่างชาติไปบ้างเล็กน้อยแต่ไม่มากจนเด่นชัด ภูมิภาคอุษาคเนย์นี้เป็นวัฒนธรรมข้าวโดยมีการทำนาข้าวมานับพันปี และเป็นวัฒนธรรมบ้านยกบนเสาสูงซึ่งพบได้โดยทั่วไปในภูมิภาคอุษาคเนย์โดยในแต่ละพื้นที่จะมีเทคนิคการสร้างบ้านที่ไม่เหมือนกัน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2555: Online)

ยุคโลหะ (Metal Age)

ยุคโลหะ (Metal Age) อยู่ในช่วงเวลาประมาณ 4,000-2,000 ปีก่อนคริสตกาล ยุคโลหะนี้เป็นยุคที่มนุษย์รู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมากกว่ามนุษย์ในยุคหิน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในยุคโลหะคือ มนุษย์รู้จักการขุดแร่และนำแร่ที่ขุดได้นั้นไปผ่านกระบวนการต่าง ๆ เพื่อให้ได้แร่โลหะที่บริสุทธิ์แล้วจึงนำไปผ่านกระบวนการขึ้นรูปเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น เครื่องมือสำหรับทำการเกษตร อาวุธชนิดต่าง ๆ เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องประดับ

เป็นต้น ในยุคนี้โลหะมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและการดำรงชีพของผู้คนเป็นอย่างมาก ในช่วงแรกของยุคโลหะพบว่ามนุษย์รู้จักหลอมทองแดงและดีบุกซึ่งเป็นโลหะที่ใช้อุณหภูมิไม่สูงมากในการหลอม ต่อมาจึงมีการพัฒนาความรู้และเทคโนโลยีมากยิ่งขึ้นจนสามารถหลอมเหล็กได้ ซึ่งการหลอมเหล็กนั้นต้องใช้อุณหภูมิที่สูงในการหลอม ดังนั้นนักโบราณคดีจึงได้แบ่งยุคโลหะนี้ออกเป็น 2 ยุค ตามความแตกต่างของระดับเทคโนโลยีในการหลอมโลหะและความแตกต่างของวัสดุที่นำมาใช้ในการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ ดังนี้ (ดนตรีวิทยารุ่น 19, 2556: 3-4)

1. ยุคสัมฤทธิ์ (Bronze Age) การเริ่มต้นของยุคสัมฤทธิ์ในแต่ละภูมิภาคนั้นแตกต่างกัน แต่ส่วนใหญ่เริ่มเมื่อประมาณ 4,000 ปีก่อนคริสตกาล ในช่วงเวลานี้มนุษย์รู้จักนำทองแดงมาผสมกับดีบุกแล้วหลอมรวมกันกลายเป็นโลหะผสมที่เรียกว่า “สัมฤทธิ์” ซึ่งนำมาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้และอาวุธที่มีคุณภาพดีกว่าเครื่องมือเครื่องใช้และอาวุธที่ทำจากหินขัดมาก การดำรงชีวิตของมนุษย์ในยุคนี้เปลี่ยนไปจากเดิมที่เคยเป็นชุมชนเกษตรกรรมเล็ก ๆ กลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่เรียกว่าชุมชนเมือง มีการจัดแบ่งความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมตามความสำคัญและความสามารถ ซึ่งพัฒนาการนี้ทำให้สังคมมีความมั่นคงและมีการสั่งสมอารยธรรมได้มากและเร็วกว่าที่ผ่านมา แหล่งอารยธรรมสำคัญที่มีพัฒนาการมาจากสังคมในยุคหินสู่ยุคสัมฤทธิ์ ได้แก่ แหล่งอารยธรรมเมโสโปเตเมียในภูมิภาคเอเชียตะวันตก แหล่งอารยธรรมลุ่มแม่น้ำไนล์ในประเทศอียิปต์ แหล่งอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุในประเทศอินเดีย แหล่งอารยธรรมลุ่มแม่น้ำฮวงเหอในประเทศจีน เป็นต้น

2. ยุคเหล็ก (Iron Age) เริ่มเมื่อ 3,200 ปีก่อนคริสตกาล เป็นช่วงของการพัฒนาทางเทคโนโลยีที่ต่อเนื่องมาจากยุคสัมฤทธิ์ หลังจากที่มนุษย์นำทองแดงมาผสมกับดีบุกและหลอมเป็นโลหะผสมได้แล้ว มนุษย์ก็คิดค้นหาวิธีนำเหล็กซึ่งเป็นโลหะที่มีความแข็งแรงและทนทานกว่าสัมฤทธิ์มาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้และอาวุธต่าง ๆ ด้วยการใช้อุณหภูมิในการหลอมที่สูงกว่าการหลอมสัมฤทธิ์ แล้วจึงทำการตีโลหะ (เหล็ก) ในขณะที่ยังร้อนอยู่ให้เป็นรูปทรงหรือรูปร่างตามต้องการ เนื่องจากเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากเหล็กนั้นมีความแข็งแรงและทนทานมากกว่าเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากสัมฤทธิ์ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากเหล็ก จึงมีความเหมาะสมกับงานการเกษตร จึงส่งผลให้ในยุคเหล็กนี้สามารถทำการเกษตรได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น นอกจากเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำการเกษตรแล้วเหล็กยังใช้ทำอาวุธที่มีความแข็งแรงและทนทานกว่าอาวุธที่ทำจากสัมฤทธิ์ จึงส่งผลให้สังคมในยุคเหล็ก

นี้พัฒนาเข้าสู่ความเป็นรัฐได้ เนื่องจากมีกองทัพที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นและสามารถปกป้องอาณาเขตของตนเองได้ดีกว่าเดิม ทำให้สังคมของตนมีความมั่นคงปลอดภัย จนในที่สุดก็สามารถขยายอิทธิพลไปยังดินแดนอื่น ๆ ได้ในเวลาต่อมา

กลองสัมฤทธิ์และฆ้องในวัฒนธรรมภูมิภาคอุษาคเนย์

เครื่องดนตรีที่ทำด้วยโลหะในยุคแรกที่ตั้งอยู่ในวัฒนธรรมฆ้องนั้นทำจากโลหะผสมที่เรียกว่า “สัมฤทธิ์” ซึ่งเป็นโลหะที่ผสมระหว่างทองแดงและดีบุกหรือตะกั่ว เครื่องดนตรีโลหะในวัฒนธรรมฆ้องนี้สร้างเลียนแบบเครื่องดนตรีวัฒนธรรมไม้ไผ่ที่มีมาก่อนหน้า โดยเสียงที่ก้องกังวานของเสียงโลหะในสมัยนั้นถือเป็นเสียงใหม่ที่มีความยิ่งใหญ่ ศักดิ์สิทธิ์ และมีความมหัศจรรย์อย่างที่สุด โดยเครื่องดนตรีโลหะนี้มีความสัมพันธ์กับพิธีกรรม ความเชื่อ เป็นเสียงของอำนาจในเชิงของสังคมทางการเมืองและวัฒนธรรม สามารถพบเห็นได้ทั้งในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไปจนถึงในเขตพระราชฐาน ดังนั้นเครื่องดนตรีที่ทำจากโลหะจึงมีฐานะทางสังคมสูงมากในสมัยนั้น วัฒนธรรมฆ้องที่เก่าแก่ที่สุดมีอายุประมาณ 3,000 ปี พบในยูเนียนและกวางสี ประเทศจีน และด่งเซิน ประเทศเวียดนาม ซึ่งมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ เช่น ฆ้องบั้ง (ลาว) กลองกบ (กะเหรี่ยง) เป็นต้น โดยชื่อที่ใช้เรียกอย่างแพร่หลายในประเทศไทย คือ มโหระทึก (เจนจिरา เบญจพงศ์ และเสถียร ดวงจันทร์ทิพย์, 2555: 322-324)

มโหระทึก

มโหระทึก หมายถึง เครื่องดนตรีที่หล่อจากโลหะผสมที่เรียกว่าสัมฤทธิ์ มีรูปร่างเหมือนกลองหน้าเดียว มีเอวคอด และมีหุระวังสำหรับร้อยเชือก ใช้แขวนตีเป็นกลองสัญญาณและประโคมในพิธีกรรมต่าง ๆ มโหระทึกเก่าแก่ที่สุดที่ถูกค้นพบมีอายุประมาณ 3,000 ปี

ชื่อเรียก “มโหระทึก” พบหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรอยู่ในกฎหมายเข็รบาลเมื่อราวปี พ.ศ. 1900 แต่ยังไม่พบที่มาของคำและยังไม่รู้ความหมายที่แท้จริงของคำและไม่ทราบว่ามีการศัพท์มาจากภาษาใด จึงมีผู้ตั้งข้อสงสัยว่าชื่อกับเครื่องดนตรีนั้นอาจไม่ใช่ประเภทเดียวกัน คนหลายกลุ่มเรียกเครื่องดนตรีชนิดนี้ว่า “กลองทอง” เป็นการเรียกตามวัสดุที่ใช้ทำ เพราะกลองชนิดนี้หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ และคนอีกหลายกลุ่มเรียกเครื่องดนตรีชนิดนี้ว่า “ฆ้องกบ” กลุ่มกะเหรี่ยงเรียก “กลองกบ” เพราะมีรูปกบอยู่บนหน้ากลอง ส่วนที่ลาวเรียกว่า “ฆ้องบั้ง” เพราะข้าง

ในของกลองกลางเหมือนบ้องหรือกระบอก แหล่งผลิตมโหระทึกหรือกลองทองในภูมิภาคอุษาคเนย์อยู่ที่ยูนนานและกวางสี ในประเทศจีน และต่งเซิน ในประเทศเวียดนาม (เจนจิรา เบญจพงศ์ และเสถียร ดวงจันทร์ทิพย์, 2555: 324)

ภาพที่ 1 ประติมากรรมรูปกบดานบนของกลองมโหระทึก
(ที่มา: <https://janthimablog.wordpress.com/category/โบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์/กลองมโหระทึก/>)

ภาพที่ 2 กลองมโหระทึก
(ที่มา: <https://sites.google.com/site/ploynueaprae44382/kheruxng-pea/klxng-mhorathuk>)

ฆ้อง

ฆ้อง หมายถึง เครื่องดนตรีประเภทตีที่ทำด้วยโลหะผสมที่เรียกว่า “สัมฤทธิ์” มีรากเหง้ามาจากมะโหระทึก คำว่า “ฆ้อง” มีรากศัพท์มาจากภาษาตระกูลชวา-มลายู ว่า “Gong” ในเอกสารโบราณมักพบการใช้คำว่าฆ้องคู่กับคำว่า ระฆังเป็น “ระฆ้อง-ระฆัง” หรือ “รั้งฆ้อง-รั้งฆัง” ซึ่งโลกตะวันตกได้รับอิทธิพล ฆ้อง-ระฆังไปจากอุษาคเนย์ และรับคำว่า “Gong” เป็นทับศัพท์ในการเรียกฆ้องด้วย “Gong” ในภูมิภาคอุษาคเนย์นั้นแตกต่างจาก “Bell” ของซีกโลกตะวันตก เพราะ Gong ตีจากข้างนอกด้วยไม้ตี แต่ Bell ตีจากข้างในด้วยลูกกระทบที่แขวนอยู่ภายในของ Bell (เจนจิรา เบญจพงศ์ และเสถียร ดวงจันทร์ทิพย์, 2555: 322-324, สัจจิตต์ วงษ์เทศ, 2558: Online)

ฆ้องเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์และความเป็นใหญ่ สาเหตุที่ฆ้องมีความสำคัญมากเนื่องจากเมื่อหลายพันปีที่แล้วโลหะเป็นของหายาก โดยเฉพาะโลหะผสมนั้นยิ่งหายากและมีความยุ่งยาก มีความซับซ้อนในการผลิตเป็นอย่างมาก ซึ่งต้องใช้เทคโนโลยีขั้นสูงเพื่อหลอมและผสมโลหะระหว่างทองแดงและแร่ธาตุอื่น ๆ เช่น ดีบุกหรือตะกั่วเข้าด้วยกันกับทองแดงจึงจะได้สัมฤทธิ์ ซึ่งในสมัยนั้นสามัญชนทั่วไปไม่มีสิทธิเป็นเจ้าของเทคโนโลยีเช่นนี้ได้ ดังนั้นฆ้องในยุคแรก ๆ จึงเป็นของสำหรับชนชั้นสูงที่ร่ำรวยมีบริวารป่าไพร่หรือมีแรงงานเป็นจำนวนมาก คนทั่วไปไม่สามารถมีไว้ในครอบครองเป็นสมบัติส่วนตัวได้ แต่จะเป็นสมบัติของกลุ่มชน หัวหน้าชนเผ่า หรือ กษัตริย์เช่นเดียวกับมะโหระทึกที่เป็นสมบัติและสัญลักษณ์ของหัวหน้าชนเผ่าเช่นกัน ต่อมามีการยกย่องฆ้องว่าเป็นของชั้นสูงสำหรับอุทิศถวายต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาต่าง ๆ ดังที่มีปรากฏอยู่ในจารึกเสมอ การเป่าปี่ตีกลองที่มีฆ้องบรรเลงประกอบอยู่ด้วยในยุคแรก ๆ นั้นถือว่าไม่ใช่เรื่องปกติ แต่ต้องเป็นการบรรเลงในพิธีกรรมสำคัญของชุมชนหรือกลุ่มชนที่ต้องได้รับอนุญาตจากผู้เป็นหัวหน้าชุมชนหรือหัวหน้ากลุ่มชนนั้น ๆ เสียก่อนจึงจะสามารถนำฆ้องออกมาตีประโคมร่วมกับปี่กลองได้ (เจนจิรา เบญจพงศ์ และเสถียร ดวงจันทร์ทิพย์, 2555: 326-335)

ภาพที่ 3 ฆ้องสำริดโบราณล้านนาแบบมีปุ่ม
(ที่มา:<http://uauction4.uamulet.com/AuctionDetail.aspx?bid=383&qid=158501>)

ภาพที่ 4 ฆ้องทองเหลืองแบบไม่มีปุ่ม
(ที่มา:http://110.170.81.29/instrument_detail/1427338410117/hit_type/list)

ฆ้องมีรูปลักษณ์แตกต่างกันออกไปตามแต่ละภูมิภาคของอุษาคเนย์ กล่าวคือ จีนใต้และเวียดนามพบการใช้ฆ้องที่มีลักษณะเป็นแผ่นแบนกลม เมียนมาตอนเหนือ และชาวพื้นเมืองของฟิลิปปินส์บางเผ่าใช้ฆ้องที่มีลักษณะเป็นแผ่นแบนเหมือน กังสดาล อินโดนีเซีย ไทย เมียนมา และทางตอนใต้ของฟิลิปปินส์ใช้ฆ้องมีปมูนตรง กลางและมีการพับขอบฆ้อง เรียกขอบฆ้องที่พับนั้นว่า “ฉัตร” นอกจากนี้ยังมีฆ้อง 2 ปุ่ม ซึ่งในอดีตคนในภูมิภาคอุษาคเนย์นั้นยกย่องและให้ความสำคัญกับเพศหญิง เป็นอย่างมาก ถือเป็นสัญลักษณ์ของผู้เป็นใหญ่ สัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์และความเจริญงอกงาม โดยสมมุติแทนธรรมชาติ ผี หรือสิ่งของต่าง ๆ ที่สำคัญด้วยเพศหญิง เช่น แม่น้ำ แม่โพสพ แม่ธรณี เป็นต้น ตลอดจนเครื่องดนตรีที่แต่เดิมมีเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือติดต่อกับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ และใช้ใน พิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ และยังพบชุดฆ้องหลายใบที่ใช้บรรเลงประกอบพิธีกรรมสำคัญ ในชนพื้นเมืองดั้งเดิมทางที่ราบสูงตอนกลางของเวียดนาม มีการเรียงขนาดและ เรียกชื่อฆ้องตามลำดับญาติข้างแม่ โดยชุดฆ้องเหล่านี้มักใช้ฆ้องมีปุมใบใหญ่ร่วมกับ ฆ้องไม่มีปุมรวมกันหลายใบ ชาวกัมพูชาเรียกฆ้องไม่มีปุมว่า “ฆ้องตัวผู้” (โองโอมล) และเรียกฆ้องที่มีปุมหรือมีนมว่า “ฆ้องตัวเมีย” (โองญู) ฆ้องตัวผู้มักใช้บรรเลง ประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ และมักบรรเลงประกอบระบำของชาวเขมรสูง ส่วนฆ้อง ตัวเมียนิยมใช้ในเขตที่ราบสูง บรรเลงประกอบพิธีขอพรและขอความสุข ฆ้องตัวผู้ และฆ้องตัวเมียสามารถบรรเลงผสมรวมกันหลายใบได้โดยการตีสลับเสียงกัน นอกจากนี้ยังพบร่องรอยของการมีผู้หญิงเป็นใหญ่ในพิธีกรรม เป็นเจ้าของงานฝีมือ และเครื่องดนตรี มีสิทธิในการเล่นเครื่องดนตรีต่าง ๆ ในชนพื้นเมืองดั้งเดิมหลายกลุ่ม ในภูมิภาคอุษาคเนย์ (เจนจิรา เบญจพงศ์ และเสถียร ดวงจันทร์ทิพย์, 2555: 336-337)

ภาพที่ 5 ฆ้อง 2 ปุ่ม

(ที่มา: <http://www.sujitwongthes.com/suvarnabhumi/wpcontent/uploads/2012/03/>)

วัฒนธรรมฆ้อง

วัฒนธรรมฆ้องเป็นวัฒนธรรมร่วมเฉพาะภูมิภาคอุษาคเนย์ มีแหล่งกำเนิดบนพื้นแผ่นดินใหญ่ เช่น จีน (ยูนนานและกวางสี) เวียดนาม (ด่งเซิน) แล้วจึงแพร่กระจายไปยังหมู่เกาะทะเลใต้ ส่งผลให้มีฆ้องใช้ในทุกกลุ่มชาติพันธุ์สืบเนื่องจนถึงทุกวันนี้ เมื่อสังคมเติบโตขึ้นเป็นรัฐ เป็นราชอาณาจักร จนเป็นประเทศอย่างในปัจจุบัน ฆ้องก็มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามการเจริญเติบโตทางสังคมด้วยเช่นกัน โดยเริ่มจากเป็นเครื่องมือที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมก็กลายเป็นเครื่องมือในการบอกสัญญาณต่าง ๆ รวมถึงการตีเพื่อบอกเวลา แล้วจึงเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการละเล่นสำคัญ เช่น เลี้ยงผี แก่บน ละคร โขน หนัง (ใหญ่) ด้วยเหตุนี้จึงมีชื่อเรียกกันไปตามบทบาท หน้าที่ รูปร่างและเสียง ในบทความนี้ผู้เขียนใช้ชื่อเรียกที่มีการเรียกโดยทั่วไปในประเทศไทย เพื่อสามารถสื่อความหมายได้ง่ายและชัดเจน ดังนี้ (เจนจิรา เบญจพงศ์ และเสถียร ดวงจันทร์ทิพย์, 2555: 338, สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2553: 23-24)

1. ฆ้องเดี่ยว เป็นฆ้องใบเดียว มีเสียงเดียว บางครั้งเรียก โหม่ง เหม่ง หม่วย หรือกระแต ถ้าเอาฆ้องเดี่ยวมาวาดลวดลายพิเศษรอบปุ่มฆ้อง เช่น วาดรูปดาวเป็น

แฉก ๆ จะเรียกชื่อฆ้องเดี่ยวนั้นเป็นพิเศษว่า “ฆ้องชัย” ซึ่งจะใช้ตีในวาระพิเศษเท่านั้น

2. ฆ้องคู่ ประกอบด้วยฆ้อง 2 ใบที่มีเสียงต่างกัน เสียงต่ำใบหนึ่งและเสียงสูงใบหนึ่ง ใช้ตีกำกับจังหวะ ส่วนใหญ่มักเรียกฆ้องชนิดนี้ว่า “ฆ้องโนรา” เพราะใช้ตีประกอบการแสดงโนราและใช้บรรเลงในการเชิดหนังตะลุง ทางภาคใต้เรียกฆ้องคู่นี้ว่า “โหม่ง”

3. ฆ้องราว ประกอบด้วยฆ้อง 3 ใบ มีเสียง 3 เสียงต่างกัน บางครั้งเรียกฆ้องชนิดนี้ว่า “ฆ้องระเบ็ง” เพราะใช้ตีประกอบการแสดงระเบ็ง

4. ฆ้องราง ประกอบด้วยฆ้องหลายใบและมีหลายระดับเสียง วางบนรางเรียงยาวต่อกัน มีจำนวนลูกฆ้องได้หลายใบตามต้องการ

5. ฆ้องวง ประกอบด้วยฆ้องหลายใบ มีหลายเสียง เรียงในรางโค้งครึ่งวงกลม ฆ้องวงมี 2 แบบ คือ แบบมอญ ร้านฆ้องโค้งตั้งขึ้นด้านบน และแบบไทย-ลาว-กัมพูชา ร้านฆ้องโค้งวางราบกับพื้นรอบตัวผู้นั่งตี ก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ในวงดนตรีมีฆ้องวงเพียงอย่างเดียว วงเดี่ยว โค้งเดี่ยว หรือร้านเดี่ยว เมื่อต้นกรุงรัตนโกสินทร์จึงมีผู้ประดิษฐ์ฆ้องวงขนาดเล็กให้มีระดับเสียงเล็กและแคบกว่าฆ้องวงเดิมที่มีอยู่ เพื่อใช้งานคู่กับฆ้องวงเดิมที่มีระดับเสียงใหญ่และกว้าง โดยเรียกชื่อฆ้องวงทั้ง 2 ประเภทนี้ว่า “ฆ้องวงใหญ่” กับ “ฆ้องวงเล็ก”

การหล่อกลอง และการตีฆ้องขึ้นรูป

กลองสัมฤทธิ์หรือมโหระทึกถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้เป็นสื่อกลางในการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน และเป็นหลักฐานสำคัญของยุคโลหะเมื่อ 3,000 ปีก่อนที่แสดงถึงความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการถลุง การหลอม และการหล่อโลหะ เพื่อผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ตอบสนองวัฒนธรรม ความเชื่อของตนเองและกลุ่มชน สัมฤทธิ์เป็นโลหะผสมระหว่างแร่ทองแดงกับแร่ดีบุกในอัตราส่วนที่เหมาะสม และหลอมรวมกันในอุณหภูมิประมาณ 1,200 องศาเซลเซียส

กลองสัมฤทธิ์เมื่อราว 3,000 ปีก่อนนั้นใช้วิธีการหล่อขึ้นรูปด้วยกรรมวิธีหล่อด้วยพิมพ์เป็นขึ้นหลาย ๆ ชั้นแล้วจึงนำแต่ละชั้นส่วนมาเชื่อมต่อกันภายหลังก่อนจะตกแต่งรูปทรงให้สมบูรณ์ในขั้นตอนสุดท้าย ในเวลาต่อมาได้มีการใช้กรรมวิธีการหล่อโดยการแทนที่โลหะด้วยขี้ผึ้งหรือการสูญเสียขี้ผึ้ง (Lost Wax Casting) ทำให้ได้รูปทรง

และลวดลายที่มีความละเอียดและชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังเห็นได้จากกลองสัมฤทธิ์จำนวนมากที่พบในวัฒนธรรมด่งเซิน ประเทศเวียดนาม เมื่อราว 2,500 ปีมาแล้ว

ส่วนช้องนั้นใช้กรรมวิธีทั้งการหล่อขึ้นรูปและการตีขึ้นรูป โดยช้องที่มีปุมจะทำจากโลหะแผ่นเดียวแล้วตีขึ้นรูป ส่วนช้องที่ไม่มีปุมใช้วิธีหล่อขึ้นรูปด้วยพิมพ์ขึ้นเดียว ซึ่งเป็นวิธีการผลิตช้องที่พบมากในจีน โดยไม่พบหลักฐานว่าคนในภูมิภาคอุษาคเนย์ทำช้องไม่มีปุมขึ้นใช้เอง จึงสันนิษฐานได้ว่าช้องไม่มีปุมในยุคแรก ๆ ที่พบในภูมิภาคอุษาคเนย์นั้นเป็นช้องไม่มีปุมที่มาจากจีน ส่วนช้องมีปุมนั้นพบทางตอนใต้ของประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งพบหลักฐานยืนยันว่าคนพื้นเมืองทางตอนใต้ของประเทศฟิลิปปินส์ทำช้องมีปุมนี้ขึ้นได้เอง ดังเช่นในปัจจุบันที่ชาวอินโดนีเซียยังคงทำช้องแบบมีปุมเอง เพราะช้องนั้นเป็นเครื่องดนตรีสำคัญในวงกาเมลัน การผลิตช้องขนาดใหญ่มาก ๆ อาจใช้เวลาในการผลิตนานถึง 3 วัน โดยเริ่มจากการหล่อแผ่นสัมฤทธิ์ขึ้นมา ก่อนแล้วเผาเพื่อตีขึ้นรูป ซึ่งในแต่ละขั้นตอนต้องทำโดยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง ตั้งแต่ขั้นตอนการผสมแร่ไปจนถึงขั้นตอนการตั้งเสียงช้อง (เจนจิรา เบญจพงศ์ และเสถียรดวงจันทร์ทิพย์, 2555: 352-355)

สรุป

สัมฤทธิ์ สัมฤทธิ หรือสำริด (Bronze) คือ โลหะผสมทองแดง มีดีบุกเป็นส่วนประกอบหลัก เป็นโลหะที่มีความแข็งแรงและทนทาน มีการใช้งานอย่างกว้างขวางในอุตสาหกรรม และเป็นโลหะที่มีความสำคัญมากในสมัยโบราณจนนักโบราณคดีเรียกยุคยุคหนึ่งในอดีตว่า “ยุคสัมฤทธิ์”

ดนตรีพื้นบ้านในภูมิภาคอุษาคเนย์นั้นแปรเปลี่ยนไปตามชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่มีลักษณะบางอย่างร่วมกันและสืบทอดกันมาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ คือ เครื่องดนตรีที่ทำจากไม้และไม้ไผ่ และเครื่องดนตรีที่ทำจากโลหะ เครื่องดนตรีที่ทำด้วยโลหะในยุคแรกๆที่จัดอยู่ในวัฒนธรรมช้องนั้นทำจากโลหะผสมที่เรียกว่า “สัมฤทธิ์” ซึ่งเป็นโลหะที่ผสมระหว่างทองแดงและดีบุกหรือตะกั่ว เครื่องดนตรีที่ทำจากโลหะนี้จะมีเสียงที่ก้องกังวาน โดยเสียงที่ก้องกังวานของเสียงโลหะในสมัยนั้นถือเป็นเสียงใหม่ที่มีความยิ่งใหญ่ ศักดิ์สิทธิ์ และมีความมหัศจรรย์อย่างที่สุด เครื่องดนตรีโลหะมีความสัมพันธ์กับพิธีกรรม ความเชื่อ เป็นเสียงของอำนาจในเชิงของสังคมทางการเมืองและวัฒนธรรม พบเห็นได้ทั้งในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไปจนถึงในเขตพระราชฐาน ดังนั้นเครื่องดนตรีที่ทำจากโลหะจึงมีฐานะทางสังคมสูงมากในสมัยนั้น

เครื่องดนตรีที่ทำจากโลหะที่มีความสำคัญมากในภูมิภาคอุซาคเนย์ คือ มโหระทึก และฆ้องประเภทต่าง ๆ

มโหระทึก เป็นเครื่องดนตรีที่หล่อจากโลหะผสมที่เรียกว่าสัมฤทธิ์ มีรูปร่างเหมือนกลองหน้าเดียว มีเอวคอด และมีหุระวังสำหรับร้อยเชือก ใช้แขวนตีเป็นกลอง สัญญาณและประโคมในพิธีกรรมต่าง ๆ ชื่อเรียก “มโหระทึก” พบหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรอยู่ในกฎหมายเข็ยรบาลเมื่อราวปี พ.ศ. 1900 คนหลายกลุ่มเรียกเครื่องดนตรีชนิดนี้ว่า “กลองทอง” เป็นการเรียกตามวัสดุที่ใช้ทำ เพราะกลองชนิดนี้หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ และคนอีกหลายกลุ่มเรียกเครื่องดนตรีชนิดนี้ว่า “ฆ้องกบ” กลุ่มกะเหรี่ยงเรียก “กลองกบ” เพราะมีรูปกบอยู่บนหน้ากลอง ส่วนที่ลาวเรียกว่า “ฆ้องบั้ง” เพราะข้างในของกลองกลวงเหมือนบ้องหรือกระบอก แหล่งผลิตมโหระทึกหรือกลองทองในภูมิภาคอุซาคเนย์อยู่ที่ยูนนานและกวางสี ในประเทศจีน และด่งเซินในประเทศเวียดนาม

ฆ้อง หมายถึง เครื่องดนตรีประเภทตีที่ทำด้วยโลหะผสมที่เรียกว่า “สัมฤทธิ์” ฆ้องเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์และความเป็นใหญ่ เป็นสมบัติของกลุ่มชน หัวหน้าชนเผ่า หรือกษัตริย์เช่นเดียวกับมโหระทึกที่เป็นสมบัติและสัญลักษณ์ของหัวหน้าชนเผ่าเช่นกัน การเป่าตีกลองที่มีฆ้องบรรเลงประกอบอยู่ด้วยในยุคแรก ๆ นั้นถือว่าไม่ใช่เรื่องปกติ แต่ต้องเป็นการบรรเลงในพิธีกรรมสำคัญของชุมชนหรือกลุ่มชนที่ต้องได้รับอนุญาตจากผู้เป็นหัวหน้าชุมชนหรือหัวหน้ากลุ่มชนนั้น ๆ เสียก่อนจึงจะสามารถนำฆ้องออกมาตีประโคมร่วมกับปี่กลองได้

ฆ้องมีรูปลักษณ์แตกต่างกันออกไปตามแต่ละภูมิภาคของอุซาคเนย์ กล่าวคือ จีนใต้และเวียดนามพบการใช้ฆ้องที่มีลักษณะเป็นแผ่นแบนกลม พม่าตอนเหนือและชาวพื้นเมืองของฟิลิปปินส์บางเผ่าใช้ฆ้องที่มีลักษณะเป็นแผ่นแบนเหมือนกังสดาล อินโดนีเซีย ไทย เมียนมา และทางตอนใต้ของฟิลิปปินส์ใช้ฆ้องมีปมูนตรงกลางและมีการพับขอบฆ้อง นอกจากนี้ยังมีฆ้อง 2 ปุ่ม ซึ่งในอดีตคนในภูมิภาคอุซาคเนย์นั้นยกย่องและให้ความสำคัญกับเพศหญิงเป็นอย่างมาก ถือเป็นสัญลักษณ์ของผู้เป็นใหญ่ สัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์และความเจริญงอกงาม และยังพบชุดฆ้องหลายใบที่ใช้บรรเลงประกอบพิธีกรรมสำคัญในชนพื้นเมืองดั้งเดิมทางที่ราบสูงตอนกลางของเวียดนาม มีการเรียงขนาดและเรียกชื่อฆ้องตามลำดับญาติข้างแม่ โดยชุดฆ้องเหล่านี้มักใช้ฆ้องมีปุมใบใหญ่ร่วมกับฆ้องไม่มีปุมรวมกันหลายใบ

บทบาทและความสำคัญของกลองสัมฤทธิ์และฆ้องถูกนำมาใช้ในฐานะความคิดดั้งเดิมเดียวกันของชาวอุษาคเนย์นั้นคือ สร้างกลองสัมฤทธิ์และฆ้องขึ้นมาเพื่อใช้ในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ในการนับถือผี จนกระทั่งกลายมาเป็นเครื่องดนตรีที่มีความศักดิ์สิทธิ์ในตัวเอง และได้ลดความสำคัญลงตามความเชื่อจนกลายมาเป็นเครื่องดนตรีที่สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไปเช่นในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- กระทรวงวัฒนธรรม, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. (2548). **สำริด: โลหะที่เปลี่ยนโลก**. [ออนไลน์]. ได้จาก: <http://www.openbase.in.th/node/866>. [สืบค้นเมื่อวันที่ 18 เมษายน 2565].
- เจนจิรา เบญจพงศ์ และเสถียร ดวงจันทร์ทิพย์. (2555). **ดนตรีอุษาคเนย์ โครงการค้นคว้ารวบรวมหลักฐานพัฒนาการดนตรีอุษาคเนย์ เพื่อจัดแสดงใน Southeast Asia Music Museum ของวิทยาลัย ดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- ดนตรีวิทยารุ่นที่ 11. (2548). **ดนตรีในภาคพื้นเอเชีย เล่ม 2 มาเลเซีย-อินโดนีเซีย-เวียดนาม**. นครปฐม: วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ดนตรีวิทยารุ่นที่ 19. (2556). **เครื่องดนตรีโลหะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. นครปฐม: วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ยุคโลหะ. (ม.ป.ป.). [ออนไลน์]. ได้จาก: <https://tawatshaiboonsong.wordpress.com/ยุคโลหะ/>. [สืบค้นเมื่อวันที่ 18 เมษายน 2565].
- ย่าซ่อง พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ นายกมล ปลื้มปรีชา. (2544). กรุงเทพฯ: พิมพ์แฉศ พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2553). **เครื่องดนตรีกัมพูชาโบราณ**. นนทบุรี: หยิน หยาง การพิมพ์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2555). **"วัฒนธรรมร่วม" ในอุษาคเนย์ รากเหง้าเก่าแก่ของประชาคมอาเซียน**. [ออนไลน์]. ได้จาก: <https://prachatai.com/journal/2012/08/42238>. [สืบค้นเมื่อวันที่ 21 เมษายน 2565].
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2558). **วัฒนธรรมร่วมอาเซียน**. [ออนไลน์]. ได้จาก: <http://www.sookjai.com/index.php?topic=153471.0>. [สืบค้นเมื่อวันที่ 21 เมษายน 2565].

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2559). *วัฒนธรรมร่วมอุษาคเนย์ในอาเซียน*. กรุงเทพฯ:
นาตาแฮก.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2564). สุวรรณภูมิ 'ดินแดนทอง' เป็นส่วนหนึ่งของอุษาคเนย์.
[ออนไลน์]. ได้จาก: https://www.matichonweekly.com/sujit/article_407261. [สืบค้นเมื่อวันที่ 21 เมษายน 2565].